

Çağlar Keyder (ed.), *Istanbul: Between the Global and the Local*,
Lanham, Boulder, New York, Oxford:
Rowman & Littlefield Publishers,
1999, 201 σ.

Berin F. Gür

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ είναι συλλογή δοκιμίων. Κάθε δοκίμιο συζητά τα προβλήματα που ανακύπτουν μέσα από τη διαλεκτική σχέση παγκόσμιου και τοπικού στο πλαίσιο της πόλης της Ισταμπούλ. Όπως σωστά το τοποθετεί ο Çağlar Keyder, η Ισταμπούλ έχει αναδειχθεί «καταφανώς σε εργαστήριο για την παρατήρηση των πολλαπλών συνεπειών της παγκοσμιοποίησης» (σελ. 190). Το πώς οι κυρίαρχες διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης ανασυνθέτουν τα κοινωνικά υποκείμενα, το πώς διαμορφώνουν και μεταμορφώνουν τον αστικό χώρο της Ισταμπούλ είναι τα κύρια θέματα των δοκιμίων. Οι συγγραφείς φωτίζουν τη διαλεκτική αλληλεπίδραση μεταξύ του χωρικού (χώρος), του κοινωνικού (κοινωνία, κοινωνικό είναι) και της ιστορίας (χρόνος). Ο χώρος της Ισταμπούλ, οι κάτοικοί της και η ιστορία της είναι τα κεντρικά σημεία του βιβλίου. Στα δοκίμια η Ισταμπούλ εμφανίζεται ως το θεμελιακό στοιχείο των διερευνήσεων, που επικεντρώνονται στις δυαδικές σχέσεις νεωτερικότητας και παράδοσης, ανατολής και δύσης, εγκοσμιότητας και Ισλάμ, παγκόσμιου και τοπικού. Υποστηρίζεται επίσης ότι πέρα από τις δυαδικές αυτές σχέσεις παρατηρούνται και οι αγώνες ποικίλων ομάδων για κοινωνική ταυτότητα. Στην πραγματικότητα οι αγώνες αυτοί είναι αγώνες για χωρική ύπαρξη, καθόσον η κοινωνική ταυτότητα είναι εκ προϋποθέσεως και οντολογικά χωρική. Μόνον όταν είναι εγγεγραμμένη στο χώρο, μπορεί η ταυτότητα να έχει κοινωνική υπόσταση και να αποτελεί συγκεκριμένη πραγματικότητα. Ο Keyder υπογραμμίζει «τη σημασία της χωρικής διάστασης κατά τη διαμόρφωση κοινωνικών ταυτοτήτων και συγκρούσεων» και ακολούθως υποστηρίζει ότι «κοινωνικές διαδικασίες δημιουργούν τον αστικό χώρο και εκδιπλώνονται μέσα στους χώρους που δημιουργούνται κατ' αυτό τον τρόπο, ενώ και αυτές με τη σειρά τους διαμορφώνονται από εκείνους» (σελ. 193). Υπό το πρίσμα αυτό, ο χώρος της Ισταμπούλ είναι όρος συγκρότησης αλλά ταυτόχρονα και παράγωγο των κυρίαρχων κοινωνικών διαδικασιών (όρα παγκοσμιοποίηση) που διαμορφώνουν τα άτομα και φτιάχνουν ιστορία. Ο χώρος και η γεωγραφία της Ισταμπούλ διαμορφώνουν την πολιτικοκοινωνική της ιστορία.

Μολονότι οι όροι «παγκοσμιοποίηση» και «παγκόσμια πόλη» υπήρξαν δημοφιλείς κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια, δεν είναι καινούργιοι. Η παγκοσμιοποίηση είναι μια μακρά διαδικασία και κάθε περίοδος τη βιώνει με το δικό της τρόπο. Σε κάθε περίοδο τα μέσα για τη δημιουργία παγκόσμιων σχέσεων καθορίζονται από τον δεσπίζοντα τρόπο παραγωγής και από τα τεχνολογικά επιτεύγματα, που το καθένα τους ανοίγει το δρόμο για τη διάρρηξη των χωρικών φραγμών. Οι κύριοι δρόμοι του μεταξίου και των καραβανιών του Μεσαίωνα, οι σημαντικές θαλάσσιες οδοί της Μεσογείου που συνέδεαν Ανατολή και Δύση, οι προσπάθειες για την ίδρυση αποικιών κατά τον 19ο αιώνα ήταν τα μέσα παγκοσμιοποίησης. Σήμερα η παγκοσμιοποίηση χρησιμοποιείται ως όρος που συνδέεται ιδιαίτερα με τον ανταγωνισμό κεφαλαίων, εμπορευμάτων και αγορών, αλλά και ως λόγος που αντικαθιστά τις έννοιες του ιμπεριαλισμού και της αποικιοκρατίας. Χάρη στις εξελίξεις των συστημάτων πληροφορικής και τηλεπικοινωνίας αλλά και χάρη στις νέες τεχνολογίες μεταφορών, ο αντίκτυπος της παγκοσμιοποίησης είναι ευρύτατος σε σύγκριση με τις προηγούμενες περιόδους. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι η τεχνολογία δεν είναι το μόνο μέσο που επιταχύνει τη διαδικασία. Την παγκοσμιοποίηση (ως λόγο) τη γεννά πιο συγκεκριμένα η βούληση για νέες μορφές εξουσίας, και σήμερα η εξουσία καθορίζεται από πολιτικές που βασίζονται στο κεφάλαιο.

Στο πρώτο κεφάλαιο, ο Keyder εισάγει το γενικό πλαίσιο και παρακολουθεί ιστορικά την παγκοσμιοποίηση και την πόλη, η οποία συνεχώς μετασχηματιζόταν μέσα από παγκόσμιας εμβέλειας κινητήριες δυνάμεις. Ο Keyder εξηγεί ότι «αντίθετα προς άλλες παγκόσμιες πόλεις, η Ισταμπούλ υπήρξε πάντοτε *κοσμόπολη*: πρωτεύουσα αυτοκρατορίας για πάνω από δεκαπέντε αιώνες, το μεγαλείο της αποτελούσε την πρώτη ύλη για θρόλους προσελκύνοντας το ζηλόφθονο βλέμμα της Ευρώπης κατ' αρχάς, των Βαλκανίων έπειτα και της Μέσης Ανατολής» (σελ. 3). Η Ισταμπούλ είναι μια ιστορική παγκόσμια πόλη. Ο παγκόσμιος χαρακτήρας της προκύπτει συγκεκριμένα από την αυτοκρατορική της ιστορία και από τη μοναδική γεωγραφική θέση της που την έκανε να είναι ο μεγαλύτερος και διαρκέστερος τόπος εμπορίου στην περιοχή μεταξύ Ινδίας και δυτικής Ευρώπης. Ως πρωτεύουσα πόλη της Ρωμαϊκής, της Βυζαντινής και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η Ισταμπούλ υπήρξε το κέντρο ή η έδρα οικουμενικών θρησκειών, δηλαδή της Ορθόδοξης Χριστιανοσύνης και του Ισλάμ. Εκθέτοντας τους μεταβαλλόμενους ρόλους και εικόνες της Ισταμπούλ υπό το πρίσμα των κυρίαρχων πο-

λιτικών της ελέγχουσας εξουσίας, ο Keyder διερευνά πώς το παγκόσμιο προσαρμόζεται εντός αυτού που θεωρείται τοπικό. Αυτό παραπέμπει στη μεταβλητή σημασία και περιεχόμενο του τοπικού ανάλογα με τις περί την ταυτότητα πολιτικές της κάθε περιόδου. Η αυτοκρατορική ιδεολογία των Οθωμανών αντιμετώπιζε το τοπικό επί θρησκευτικής βάσεως, ενώ, αντίθετα, η ρεπουμπλικανική ιδεολογία των αρχών του 20ού αιώνα απελευθέρωνε το τοπικό από κάθε θρησκευτικό δεσμό, στο όνομα της εκκοσμίκευσης, και το συναρτούσε κατά βάση με την Ανατολία. Το εθνικιστικό φαντασιακό του κεμαλισμού χρησίμευσε για «... να περιθωριοποιήσει τις εμπειρίες της Ισταμπούλ με τον εκδυτικισμό [κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας] αφενός και τις εμπειρίες της με τον υψηλό πολιτισμό του Ισλάμ αφετέρου» (σελ. 10). Τα εθνικιστικά οράματα του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, τα οποία προέκυψαν εκ παραλλήλου με τις διαδικασίες εκσυγχρονισμού, θόλωσαν τον κοσμοπολιτικό χαρακτήρα της Ισταμπούλ, που άρχισε να χάνει τη διεθνή περιωπή της και να μετατρέπεται σε εθνική πόλη, επικράτεια της τουρκικής αστικής τάξης. Μετά τη δεκαετία του 1980, η εισαγωγή φιλελεύθερων πολιτικών προετοίμασε το πλαίσιο, εντός του οποίου καταβλήθηκαν προσπάθειες για να μετασχηματισθεί η Ισταμπούλ από εθνική πόλη στη νεωστί δημιουργημένη φαντασιακά διεθνή πόλη και να αρθεί στο επίπεδο άλλων σύγχρονων παγκόσμιων πόλεων, ώστε να τραβήξει το παγκόσμιο κεφάλαιο: «... η Ισταμπούλ αναδύθηκε ως η βιτρίνα και η πύλη για τη νέα εποχή ενσωμάτωσης της Τουρκίας στην παγκόσμια σκηνή» (σελ. 17).

Παρά ταύτα, το αποτέλεσμα δεν είναι το αναμενόμενο: «... η Ισταμπούλ... παγκοσμιοποιείται, με την έννοια ενός τόπου όπου βιώνεται η ενίσχυση παγκόσμιων ρευμάτων διακίνησης χρήματος, κεφαλαίου, ανθρώπων, ιδεών, σημείων και πληροφόρησης, δεν γίνεται όμως *παγκόσμια πόλη*, όπως τη θέλει το υπόδειγμα» (σελ. 23). Η πόλη δεν μπορεί να παρέχει υπηρεσίες σε υπερεθνικό επίπεδο. Ο περιφερειακός ρόλος της περιορίστηκε και προσανατολίστηκε κατ' αρχάς προς τον εθνικό τομέα. Υπάρχει, ωστόσο, μια απρόσμενη ή «άτυπη» παγκοσμιοποίηση στη σφαίρα της οικονομίας, που περιλαμβάνει δύο στοιχεία: άτυπες μορφές διακίνησης χρήματος και αγαθών. Εμφανίζεται ως εναλλακτική οδός διεθνοποίησης και πλάθει ένα νέο οικονομικό ρόλο για την Ισταμπούλ (σελ. 21).

Το γενικό πλαίσιο, όπως το θέτει ο Keyder, δίνει τον τόνο για να διαβάσει κανείς τα δοκίμια που ακολουθούν και επικεντρώνονται στο πώς οι αντιφατικές και προσαρμοζόμενες στις ιδέες της παγκοσμιοποίησης πολι-

τικές για την ταυτότητα και την κουλτούρα αντικατοπτρίζονται στην κοινωνική αλλά και τη χωρική δομή της Ισταμπούλ. Σύμφωνα με τον Keyder, έτσι «αναδύονται σχήματα διαφοροποίησης κατά τον καπιταλιστικό τρόπο» (σελ. 157). Η Ισταμπούλ είναι παλίμψηστη πόλη, εφόσον κάθε στρώμα πολιτισμού οικοδομήθηκε πάνω στα ερείπια του προηγούμενου. Με τα πολλά στρώματα του παρελθόντος της, η πόλη συνθέτει ένα πλαίσιο για τη συνύπαρξη και/ή την παράθεση διάφορων κόσμων και φαντασιακών εκδοχών. Κάθε κόσμος θέλει να καταλάβει όχι μόνο το χώρο αλλά και την εικόνα της Ισταμπούλ ώστε να νομιμοποιήσει την ίδια του την ύπαρξη. Αυτό φανερώνει την παρουσία διάφορων αφηγήσεων για την περιοχή του Μπέγιογλου-Πέρα (Ayfer Bartu, δεύτερο κεφάλαιο), το εναλλακτικό σχέδιο του πολιτικού Ισλάμ για την Ισταμπούλ ως παγκόσμια πόλη (Tanil Bora, τρίτο κεφάλαιο) και τους αγώνες δύο ιδεολογιών –της εκκοσμίκευσης και του Ισλαμισμού– που αναμετρίονται γύρω από το πρόβλημα της αυτοχθονίας, της (εν)τοπ(ιότητας) (Yael Navaro-Yasin, τέταρτο κεφάλαιο).

Η Ισταμπούλ είναι ο συμβολικός χώρος των ανταγωνιζόμενων ομάδων, των ισλαμιστών, που βασίζονται στο θρησκευτικό υπόδειγμα, και των υπέρμαχων της εκκοσμίκευσης, που βασίζονται στο δυτικό υπόδειγμα. Οι αγώνες τους να καταστήσουν την Ισταμπούλ συμβολικό τους κέντρο περνούν μέσα από τον μετασχηματισμό των χώρων που δεσπόζουν στο τοπίο της, όπως είναι το Μπέγιογλου-Πέρα, η περιοχή του Τακσίμ και η Αγία Σοφία. Η σύνδεση του χώρου με την περί την ταυτότητα πολιτική υποδεικνύει την κυριαρχία χωρικών συμβόλων στη διαμόρφωση της κοινωνίας και της ιστορίας. Πολιτικά και κοινωνικά μηνύματα του χωρικού κατευθύνουν αποφασιστικά τη συγκρότηση της κοινωνικής σκέψης και του κοινωνικού φαντασιακού. Το ισλαμικό φαντασιακό έχει το δικό του λόγο για την ταυτότητα, το παρελθόν και το παρόν της Ισταμπούλ, ο οποίος αναπτύσσεται ως εναλλακτική απάντηση στο φαντασιακό της εκκοσμίκευσης. Η Ισταμπούλ βρίσκεται εκεί όπου «πραγματικός» και «φαντασιακός» χώρος τίθενται ο ένας δίπλα στον άλλο. Ο δημόσιος χώρος της είναι γεμάτος με τα σύμβολα του πολιτικού και του κοινωνικού. Οι ισλαμικές και οι κοσμικές αναπαραστάσεις του χώρου της Ισταμπούλ συνδέονται άμεσα με τα χωροκοινωνικά σύμβολα παράδοσης-νεωτερικότητας, Ανατολής-Δύσης, τοπικού-παγκόσμιου.

Ποια Ισταμπούλ, ποιο παρελθόν, ποια κληρονομιά πρόκειται να διατηρηθούν και να διαδοθούν και για ποιον, είναι τα θέματα που διερευνώνται στο δεύτερο κεφάλαιο. Η Ayfer Bartu δείχνει ζωντανά τη δύναμη της πολιτι-

στικής κληρονομιάς, που στη σύγχρονη πολιτική χρησιμοποιείται ως «συμβολικό κεφάλαιο» τόσο για το τοπικό όσο και για το παγκόσμιο κοινό (σελ. 32). Η Bartu διερευνά τη διεκδίκηση επί της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ισταμπούλ και το πώς οι πολλαπλές εκφάνσεις του παρελθόντος ξαναδουλεύονται σε αναφορά προς τις τρέχουσες μεταβολές, σε πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο, που έφερε η παγκοσμιοποίηση. Παράλληλα προς αυτή τη θέση, η Tanil Bora (τρίτο κεφάλαιο) μιλάει για τα όνειρα του πολιτικού Ισλάμ να κάνει ξανά την Ισταμπούλ «ισλαμική» και/ή «νεοοθωμανική Πόλη». Η Bora επισημαίνει το γεγονός ότι στον γενικό τύπο της παγκόσμιας πόλης προστίθεται «μια εναλλακτική σημασία», η οποία θα εξασφαλίζει «μια ισλαμική ή νεοοθωμανική ηγεμονία στην περιοχή» (σελ. 56). Η ανακατάκτηση της Ισταμπούλ έχει γίνει δημοφιλές μοτίβο που τη μετατρέπει σε «αντικείμενο ισλαμικής νοσταλγίας» (σελ. 49). Δεύτερη κατάκτηση είναι στην πραγματικότητα η θρησκευτική στρατηγική, η οποία χρησιμοποιείται για να κινήσει τους πιστούς ενάντια στις προσπάθειες εκδυτικισμού που θεωρούνται ότι εκφυλίζουν την ταυτότητα της πόλης.

Εντός του πλαισίου που συνέθεσε η παγκοσμιοποίηση, το ισλαμικό κίνημα δίνει την απάντησή του με τη διαμόρφωση μιας νέας πολιτικής και οικονομικής σφαίρας. Η θρησκευτική ταυτότητα παρουσιάζεται ως ισχυρή εναλλακτική απάντηση στη διαδικασία επαναποθέτησης του «εαυτού» (της ατομικής υπόστασης) μέσα στην εθνική μεν αλλά και παγκοσμιοποιητική τουρκική κοινωνία. Το πολιτικό Ισλάμ προτείνει εναλλακτικό υπόδειγμα παγκοσμιοποίησης μέσα σε θρησκευτικού χαρακτήρα πολιτιστικό πλαίσιο. Το όνειρο να ξαναγίνει η Ισταμπούλ «η ισλαμική Πόλη» είναι τμήμα και απόρροια αυτού του υποδείγματος. Ο ισλαμικός λόγος δεν ευθυγραμμίζεται μόνο με το θρησκευτικό πολιτιστικό πλαίσιο αλλά και με τις καπιταλιστικές βάσεις τακτικές. Η προσχώρηση στον καπιταλισμό ανοίγει το δρόμο για να δει κανείς την Ισταμπούλ ως οικονομική επιχείρηση, ενώ ισλαμικές ομάδες έχουν αρχίσει ήδη να αναλαμβάνουν ρόλους στον τομέα της οικονομίας και των επιχειρήσεων. Αυτό απαιτεί την ανάδυση της νέας ισλαμικής μεσαίας τάξης.

Εισάγοντας τη δεσπόζουσα διπολική αντίθεση μεταξύ εκκοσμίκευσης και Ισλάμ, η Yael Navaro-Yasin (τέταρτο κεφάλαιο) επικεντρώνεται στις έννοιες της «αλλοδαπότητας» και «εντοπιότητας», του «αλλότριου» και του «γνήσιου». Η Yasin μάς δείχνει πώς το φυλετικό ερώτημα χρησιμοποιείται από υπέρμαχους της εκκοσμίκευσης και ισλαμιστές προκειμένου να περιγράψουν τις πολιτιστικές

τους διαφορές. Η κάθε αναπαράσταση στον εκάστοτε λόγο υπερασπίζεται τη δική της εντοπιότητα και γνησιότητα. Κατ' αυτό τον τρόπο, το «τοπικό» αναδιατυπώνεται και αναδιαμορφώνεται υπό την επιταχυνόμενη επήρεια της παγκοσμιοποίησης.

Το χαρακτηριστικό της σημερινής περιόδου, που τη σφραγίζουν οι όλο και πιο έντονες αλληλεπιδράσεις σε παγκόσμιο και τοπικό επίπεδο, είναι η εντατική προσπάθεια για διαμόρφωση της ταυτότητας, η οποία συνδέεται ιδιαίτερος με τη συγκρότηση της πολιτιστικής και της συνδεδεμένης με τη θέση ταυτότητας. Η αστική και η πολιτιστική ταυτότητα έχουν αποκτήσει μεγαλύτερη σημασία μέσα στον κόσμο των διαπερατών πια φραγμών που θέτει ο χώρος στην επικοινωνία και την κινητικότητα και των ασαφών ορίων ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες. Υπάρχει ρητή σύνδεση ανάμεσα στην πολιτική περί ταυτότητας αφενός και την παραγωγή συμβόλων και «ετερότητας» αφετέρου. Ο λόγος περί του «άλλου» θεμελιώνεται στη σχέση μεταξύ «εαυτού» και «άλλου» και περιλαμβάνει εργαλειώδες τύπου συσχετισμού ισχύος και αναπαράστασης. Στην πράξη, διαδικασίες «δημιουργίας άλλου» καταλήγουν σε ομογενοποίηση και ολοκληρωτικοποίηση. Αυτό φαίνεται καθαρά σε μια δήλωση της Yasin: «... ως ένα βαθμό, η τακτική των ισλαμιστών είναι προϊόν των οπαδών της εκκοσμίκευσης, είναι συσχετιστικό κατ' αντίδραση αποτέλεσμα της “δημιουργίας άλλου” εκ μέρους των υπέρμαχων της εκκοσμίκευσης» (σελ. 74). Αυτό σημαίνει ότι οι ισλαμιστές εργάστηκαν εντός των παραμέτρων και της πολιτιστικής γλώσσας, τις οποίες έσπασε ένας κυρίαρχος εκκοσμιευτικός λόγος (σελ. 74). Στο έκτο κεφάλαιο, η Ayşe Öncü επικεντρώνεται στις διαδικασίες «δημιουργίας άλλου», οι οποίες παριστούν τον «έποικο» ως τον «απολύτως άλλο», όπως απαιτεί η φανταστική ενότητα και ακεραιότητα του «Ισταμπουλιώτη». Αυτή η διαδικασία εντάσσεται σε ένα συνεχή αγώνα για τον επαναπροσδιορισμό της μεσαίας τάξης και την αναδιαπραγμάτευση της έννοιάς της. Καταφεύγοντας στα κινούμενα σχέδια, η Öncü δείχνει πώς τα στερεότυπα για τον έποικο μας βοηθούν να εξηγήσουμε διακρίσεις σχετικές με την υπόσταση του Ισταμπουλιώτη και βοηθούν επίσης να καθιερωθεί ενιαίος τρόπος χρονολόγησης για τους Ισταμπουλιώτες ως βάση για τη γνησιότητα και την ηθική ανωτερότητά τους. Σύμφωνα με τη συγγραφέα, «... το ερώτημα για το ποιός είναι Ισταμπουλιώτης είναι ρητορικό. Ο αληθινός Ισταμπουλιώτης είναι “μύθος”» (σελ. 95). Στη συνέχεια υποστηρίζει ότι, εφόσον αποτελεί «κατασκευάσμα του λόγου», ο Ισταμπουλιώτης δεν παγιώνεται ποτέ, αλλά βρίσκεται πάντα εν τω γίνεσθαι μέσω των

πολιτικών δεσμών που αποδίδονται στον «έποικο». Διαμορφώνοντας έτσι το επιχείρημά της, η Öncü υπονοεί ότι υπάρχει ομογενοποιητική και ολοποιητική δράση. Παρά τις επιπτώσεις του «μύθου» για τον Ισταμπουλιώτη, που αναφέρεται στη σφαίρα του υψηλού πολιτισμού, σήμερα ο όρος λειτουργεί στο λαϊκό, καθημερινό, πολιτιστικό επίπεδο (σελ. 98). Σχετικά με το θέμα, ο Çağlar Keyder δηλώνει στο όγδοο κεφάλαιο ότι «ο σαφής καθορισμός, που χαρακτηρίζει το δίπολο Ισταμπουλιώτη-έποικου, δεν ισχύει πια, εφόσον ο χαρακτηριστικός τρόπος ιδιοποίησης δυτικών προτύπων συμπεριφοράς, τα οποία η μεσαία τάξη της Ισταμπούλ ανήγαγε σε πολιτιστικό της κεφάλαιο, έπαψε να αποδίδει» (σελ. 157). Σύμφωνα με τον Keyder, Ισταμπουλιώτης και έποικος διαφοροποιούνται σήμερα κατά το καπιταλιστικό πρότυπο με βάση την απασχόληση, τον πολιτιστικό και πολιτικό προσανατολισμό (σελ. 157).

Καθώς η ταυτότητα γίνεται κριτήριο διαφοροποίησης του εαυτού μας από τους άλλους, δίδεται έμφαση στο να είναι κανείς διαφορετικός. Για τον σκοπό αυτό, παράγονται σύμβολα που να λειτουργούν ως δείκτες της πολιτιστικής, πολιτικής και κοινωνικής στάσης απέναντι στα πράγματα. Η παραγωγή συμβόλων συνδέεται ευθέως με τη δημιουργία πλαισίου αναφοράς, το οποίο θα καθορίσει ένα ύψος. Η μετανεωτερική κοινωνία της κατανάλωσης παρέχει ένα πλαίσιο όπου συνυπάρχουν πολλοί και διάφοροι τρόποι ζωής. Επομένως δεν είναι να απορεί κανείς που σήμερα «αποτελεί δείγμα εκλέπτυνσης να είναι κανείς πολιτικά (και όλο και περισσότερο οικονομικά) ισλαμικός...» (σελ. 80). Η «εκλέπτυνση ισλαμικού τύπου», όπως μας εξηγεί η Jenny White στο πέμπτο κεφάλαιο, είναι αντανάκλαση του καταναλωτισμού που η παγκοσμιοποίηση εισήγαγε στην κοινωνία. Είναι επίσης αποτέλεσμα των προσπαθειών να αποδοθεί το πολιτικό Ισλάμ (το ισλαμικώς πολιτεύεσθαι) ως ζωντανή κοινωνική πρακτική. Η White εξηγεί πώς ο συμβολισμός της ένδυσης χρησιμοποιείται για να δηλωθούν όχι μόνο οι πολιτικές απόψεις αλλά και η κοινωνικοοικονομική θέση. Κατ' αυτό τον τρόπο, διακρίνει το πολιτικό Ισλάμ από το «κοινωνικοοικονομικό» και το «προσωπικό Ισλάμ», που παρέχουν τη δική τους κινητήρια δύναμη για αλλαγή (σελ. 88). Έτσι το ισλαμικό ένδυμα, γνωστό ως *tesettür* στα τουρκικά, έχει γίνει «μόδα» και όχι απλώς σύμβολο πολιτικής αμφισβήτησης. Η White σωστά εισάγει ένα σημαντικό στοιχείο, σύμφωνα με το οποίο οι ισλαμικές προσπάθειες πρέπει να ιδωθούν όχι ως αντινεωτερικότητα αλλά μάλλον ως αναζήτηση μιας «εναλλακτικής νεωτερικότητας», έστω κι αν αυτή προσκολλάται στο θρησκευτικό πολιτιστικό πλαι-

σιο. Πρέπει να σημειωθεί ότι όψεις της νεωτερικότητας περιλήφθηκαν επιλεκτικά στους αγώνες των ισλαμικών ομάδων: «... ενώ ενδιαφέρονται για την τεχνολογία της Δύσης, δεν ασπάζονται τον εκδυτικισμό των ηθικών και κοινωνικών αξιών» (σελ. 88). Οι ανέσεις και οι ευκαιρίες της σύγχρονης ζωής είναι καλοδεχούμενες εκ μέρους αυτών των ομάδων, που αναρωτιούνται παρά ταύτα για το ηθικό κόστος που θα πρέπει να καταβάλει ένας μουσουλμάνος. Επομένως, θα μπορούσε να λεχθεί ότι η «εκλέπτυνση ισλαμικού τύπου» δεν είναι αντινεωτερική, εφόσον εφαρμόζει τον πίνακα όρων της νεωτερικότητας, έστω κι αν τον τροποποιεί με νέες σημασίες που αντλούνται από το θρησκευτικό λεξιλόγιο.

Η εμφάνιση του ισλαμικού τρόπου ένδυσης ως μόδας θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μία συνέπεια της ισλαμικής απάντησης στην παγκοσμιοποίηση. Με γενικούς όρους, υποδεικνύει μια τοπική απάντηση στο παγκόσμιο. Στο έβδομο κεφάλαιο ο Martin Stokes δηλώνει ως γεγονός ότι η παγκοσμιοποίηση δεν εξαλείφει το τοπικό. Ο Stokes αναλύει το πώς η τοπική μουσική βιομηχανία στην Τουρκία προσαρμόζεται στα παγκόσμια γούστα. Η μουσική ορίζεται ως μέσο «για να σημαίνονται με ήχους πραγματικές και ιδεατές κοινωνικές σχέσεις, μέσο για να τοποθετείται κανείς σε σχέση με τους άλλους» (σελ. 121). Υπ' αυτή την έννοια, η μουσική χρησιμοποιείται για την (ανα)συγκρότηση της εαυτότητας έναντι των άλλων. Ως ένα βαθμό, η μουσική βγάζει την ταυτότητα στην αγορά, που αποτελεί νέο παγκόσμιο παράγοντα. Οι τοπικές μουσικές βιομηχανίες προσαρμόζονται με τρόπο ώστε να παρέχουν πλαίσιο πρόσφορο για να λειτουργήσει ο νέος παγκόσμιος παράγοντας. Σήμερα η έθνικ μουσική είναι «παγκόσμια παραγωγή εντοπιότητας στη μουσική» (σελ. 122). Αυτό σημαίνει ότι «... αντίστροφα, σημερινοί τοπικοί και περιφερειακοί κόσμοι, που είναι οι ίδιοι προϊόν άλλων εξωτερικών δυνάμεων, συναντούν, αμφισβητούν ή ιδιοποιούνται επιβεβλημένες έννοιες του “τοπικού”» (σελ. 122).

Εφόσον παρέχεται ένα αίσθημα κοινότητας, ταυτότητας, ένα αίσθημα του ανήκειν, υπάρχει άμεση ανάγκη για νέες μορφές του τοπικού, αφού αυτές επηρεάζουν και επηρεάζονται από τα ερωτήματα περί πολιτιστικής, εθνοτικής ταυτότητας, εμφανιζόμενες ως μικροεπικράτειες για νέους τύπους επικοινωνίας σε επίπεδο φυλής και πατρίδας. Στο ένατο κεφάλαιο, η Sema Erder μιλάει για εξέλιξη τοπικιστικών δικτύων στην Ισταμπούλ, που λειτουργούν όπως οι συγγενικές σχέσεις, ως αποτέλεσμα του εποικισμού της από ανθρώπους της Ανατολίας. Σύμφωνα με την Erder, «μια πλασματική σχέση πατρίδας» αναπροσδιορίζεται ως «θεσμός εντός αστικού

πλαίσιου», μολοντί είναι κάτι το εντελώς καινούργιο και απαντά σε τρέχουσες ανάγκες που ανακύπτουν εντός της πόλης (σελ. 167). Αυτά τα ανεπίσημα δίκτυα αναδεικνύονται σε κυρίαρχες μορφές σχέσεων υπό την έννοια ότι κάθε δίκτυο παίρνει το σχήμα μιας δύναμης που ανταγωνίζεται άλλες για να καταλάβει ένα δημόσιο χώρο. Όταν η επικράτεια αυτών των τοπικιστικών σχέσεων μετατίθεται από την ιδιωτική στη δημόσια σφαίρα, οι σχέσεις μετατρέπονται σε σχέσεις εξουσίας (σελ. 169). Η αυξανόμενη πίεση, που ασκούν παγκόσμιες δυνάμεις μέσα σε πλαίσιο αστικό πάνω στην ταυτότητα, ενισχύει τις τοπικιστικές σχέσεις, οι οποίες ασπάζονται τον εργαλειακό τύπου συσχετισμό ισχύος, χώρου και αναπαράστασης.

Στο όγδοο κεφάλαιο, η στέγαση εμφανίζεται ως «το αρχικό και προσδιοριστικό στοιχείο» της κοινωνικής και πολιτιστικής διαίρεσης, που χαρακτηρίζει τόσο την όψη της Ισταμπούλ όσο και τις τοπικιστικές σχέσεις εντός της πόλης (σελ. 149). Ο Çağlar Keyder δείχνει τις μεταβαλλόμενες μορφές δημιουργίας στέγης και χώρων στην Ισταμπούλ. Αντανακλάσεις παγκόσμιων καθοριστικών στοιχείων στην οικιστική περιοχή είναι τα πολυώροφα κτίρια μαζικής στέγασης που ξεφυτρώνουν στην περιφέρεια της Ισταμπούλ και τα αυθαίρετα οικήματα –*gecekondu* στα τουρκικά (χτισμένα σε μια νύχτα)– που μετατρέπονται σε συγκροτήματα διαμερισμάτων. Καθώς η οικονομία ανοίγεται όλο και περισσότερο στον κόσμο, η εθνικά προσανατολισμένη μεσαία τάξη της προηγούμενης περιόδου αντικαταστάθηκε από την καινούργια μεσαία τάξη με προτιμήσεις διεθνούς χαρακτήρα που αποβλέπει σε ποιοτικούς διαφορετικούς πρότυπα οικιστικού χώρου (σελ. 154). Εδώ αξίζει να αναφερθεί ο ρόλος της διαφήμισης, που πουλάει παγκόσμια στυλ ζωής. Οι παγκοσμιοποιητικές βλέψεις της καινούργιας μεσαίας τάξης τονίζουν ακόμη περισσότερο την ανισότητα όσον αφορά βασικά σχήματα κατανάλωσης και, από την άλλη πλευρά, οδηγούν σε «... σαφέστατα ξεχωριστούς οικιστικούς χώρους όπου η “συγκροτημένη σε σώμα διεθνής αστική τάξη” χτίζει για τον εαυτό της επαύλεις αντιγράφοντας παγκόσμια στερεότυπα» (σελ. 157). Ο Keyder αναφέρει την προσπάθεια για την ανάδειξη μιας λεγόμενης “καλής” κοινωνίας (*gentrification*) ως χαρακτηριστικό της σημερινής εποχής. Γειτονίες, που διατηρούν κάτι από την αίγλη του οθωμανικού παρελθόντος μέσα σε μια παγκοσμιοποιητική πόλη, τις ανακαλύπτουν ξανά τα επίδοξα μέλη της καινούργιας “καλής” κοινωνίας (*gentrifiers*), «οι οποίοι προσπαθούν να ανασυγκροτηθούν σε διακεκριμένη πολιτιστική ομάδα» (σελ. 185). Το Αρναούτκοϊ (δέκατο κεφάλαιο) και το Μπέγιο-

γλου-Πέρα (δεύτερο κεφάλαιο) είναι γνωστότατα παραδείγματα. Αναφορικά προς το Αρναούτκοϊ, μια γειτονιά κατά μήκος του Βοσπόρου που κατοικούνταν συνεχώς καθ' όλη τη βυζαντινή, οθωμανική και τουρκική περίοδο, ο Keyder λέει ότι τα επίδοξα μέλη μιας καινούργιας “καλής” κοινωνίας ενσυνείδητα επινόησαν εκ νέου «... μια προκεμαλική οθωμανική πολιτιστική παράδοση που διέθετε τον προσήκοντα κοσμοπολίτικο χαρακτήρα» (σελ. 185). Το Λαλέλι είναι ένα άλλο παράδειγμα όπου μπορούμε να παρατηρήσουμε τις επιπτώσεις των παγκόσμιων δυνάμεων στην αίσθηση του χώρου και της κοινωνίας (δέκατο κεφάλαιο). Πρόκειται για παλιά γειτονιά, που ζωντάνεψε ξανά σήμερα ως «άτυπη εμπορική περιοχή» παράλληλα με τις τρέχουσες μεταβολές στον πολιτικό και τον οικονομικό τομέα (σελ. 179). Δεν πρόκειται πια για γειτονιά, αλλά μάλλον για περιφερειακή αγορά που χρησιμεύει για την «ανεπίσημη διακίνηση αγαθών» και από την άλλη μεριά ενισχύει τον νέο οικονομικό ρόλο που ανέλαβε η Ισταμπούλ ως κέντρο «άτυπης παγκοσμιοποίησης», όπως εξηγείται στο πρώτο κεφάλαιο.

Ο τίτλος του βιβλίου, *Ισταμπούλ: Ανάμεσα στο παγκόσμιο και στο τοπικό*, είναι συζητήσιμος. Όλα τα δοκίμια του τόμου, εμμέσως ή ρητά, μιλούν για τη διαλεκτική παγκόσμιου/τοπικού. Κάθε δοκίμιο προσπαθεί να δείξει πώς οι παγκόσμιες κινητήριες δυνάμεις μεταφέρονται σε μια τοπική δομή και πόσο σημαντική είναι η τοπική δυναμική για να αντιμετωπισθούν οι παγκόσμιες δυνάμεις. Αγώνες για παγκοσμιοποίηση εκδηλώνονται στο τοπικό επίπεδο και, παρ' όλες τις υποδηλώσεις του όρου «παγκοσμιοποίηση», αναζητούν συγκεκριμένο χώρο για να λειτουργήσουν, όπως είναι ο χώρος μιας παγκόσμιας πόλης. Μέσα από όλο το βιβλίο γίνεται σαφές ότι το παγκόσμιο εμπεριέχεται στο τοπικό και το τοπικό στο παγκόσμιο. Επομένως, παγκόσμιο και τοπικό είναι συσχετιστικές, αμοιβαία συγκροτούμενες και αλληλοπερικτικές διαλεκτικές αντιθέσεις. Ωστόσο, στην περίπτωση του «είναι μεταξύ», που υποδεικνύει ο τίτλος, το παγκόσμιο διαχωρίζεται από το τοπικό και το τοπικό από το παγκόσμιο. Το παγκόσμιο και το τοπικό γίνονται κατηγορίες και το συσχετιστικό πλαίσιο αποκλείεται. Στην πραγματικότητα, η Ισταμπούλ δεν είναι μεταξύ ούτε εμπλέκεται σε κάποιους άλλους, πρόσθετους, συνδυασμούς του παγκόσμιου με το τοπικό. Η πόλη περιλαμβάνει και τα δυο και εξαρτάται και από τα δυο, κινείται όμως πέραν της διαλεκτικής παγκόσμιου-τοπικού. Το βιβλίο δείχνει καθαρά ότι η Ισταμπούλ είναι ο χώρος για την άσκηση εξουσίας. Είναι πολιτικός στίβος όπου διαμορφωμένες από τον λόγο αναπαραστάσεις

δρουν και παλεύουν να προβάλουν την «ετερότητά» τους. Εδώ η «ετερότητα» δεν προσλαμβάνει κακές συνδηλώσεις αλλά αναφέρεται μάλλον στο «εναλλακτικό» και το «διαφορετικό» είναι. Έτσι το «είναι άλλο» αποτελεί επιδίωξη. Η πολλαπλότητα συμβόλων της Ισταμπούλ στον ιδεολογικό, πολιτικό χάρτη κινεί την πόλη πέραν των ορίων της διαλεκτικής παγκόσμιου/τοπικού και ανοίγει το δρόμο για πιθανά «άλλα», τα οποία θα καταλάβουν το χώρο και την εικόνα της. Επομένως είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι (υπό τη δική μου οπτική) ο τίτλος του βιβλίου δεν ταιριάζει με τις θέσεις που αναπτύσσονται σε αυτό.

Το βιβλίο αποτελεί σημαντική συμβολή στην κοινωνικοπολιτική ιστορία της Ισταμπούλ, υπό την έννοια ότι θέτει το χώρο στο επίκεντρο των συζητήσεων. Μολονότι το πλαίσιο της Ισταμπούλ εμφανίζεται ως το αντικείμενο του βιβλίου, στην πραγματικότητα είναι το θέμα που το βιβλίο πραγματεύεται. Η χωρική, η κοινωνική και η ιστορική διάσταση της Ισταμπούλ προσδιορίζουν το εννοιολογικό πλαίσιο και κατευθύνουν τα επιχειρήματα. Τέλος, η δύναμη του βιβλίου πηγάζει από τον τρόπο που προσεγγίζει το πρόβλημα εντός της τρέχουσας διαδικασίας παγκοσμιοποίησης, στηριζόμενο στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ χώρου, κοινωνικού παράγοντα (κοινωνίας) και ιστορίας. Έστω κι αν επικεντρώνεται στο πλαίσιο της Ισταμπούλ, η εμβέλειά του είναι πολύ μεγαλύτερη. Είναι πολύτιμο για όποιον ενδιαφέρεται για τις υλικές και κοινωνικές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης.

Μετάφραση από τα αγγλικά:
Αναστασία Καραστάθη